

Daroviti i kreativni učenici su pored nas: podržimo njihov razvoj

Majda Rijavec
DAROVITI U DRUŠTVU:
identifikacija,
obrazovanje
i perspektive
u životu

IEP-D2 d.o.o., Zagreb,
2023., 315 str.

Smisao života je pronaći svoj dar.

Svrha života je dati ga.

(P. Picasso)

Upravo kad smo primijetili kako se u domaćoj pedagogijskoj i psihologijskoj literaturi sve rjeđe razmatraju fenomeni darovitosti i kreativnosti, profesorica Majda Rijavec objavljuje jedinstvenu studiju *Daroviti u društvu: Identifikacija, obrazovanje i perspektive u životu* i ohrabruje svako nastojanje da se, kako u obitelji tako i odgojno-obrazovnim ustanovama te društvu zalažemo za upoznavanje potencijala koje imaju djeca i mladi te omogućiti njihov razvoj. Taj poticaj i hrabri znanstveni

iskorak koji autorica čini treba sagledati u svjetlu dviju tendencija. Prva je ona koja vjeruje da identifikacija darovitih pojedinaca nije potrebna, već da svoj djeci treba omogućiti optimalne uvjete za razvoj i druga je, bliska prvoj, izražena u sintagmi *škola uspjeha za sve*. Autorica prema spomenutim tendencijama postupa ispravno i kaže: „To je dakako točno, ali ne isključuje identifikaciju. Ona omogućuje da prepoznamo onu djecu koja zahtijevaju dodatnu stimulaciju i izazove“ (str. 81). Zapravo, možemo reći kako je prepoznavanje i identifikacija potencijala svakog učenika uvjet njegova optimalnog razvoja i uspjeha jer se mora omogućiti obrazovanje koje im je prilagođeno.

U središtu znanstvenog proučavanja dva su psihologijska, pedagogijska i društvena fenomena – darovitost i kreativnost. Autorica je uspješno sažela dosadašnje spoznaje o njima i sadržaj je strukturiran u četrnaest poglavlja. U prvih šest poglavlja razmatraju se sva relevantna pitanja o pojmu darovitosti i darovitim učenicima, dok se u narednih osam poglavlja istražuje pojam kreativnost kao i povezanost darovitosti i kreativnosti. Tekst je obogaćen mnogim primjerima iz školske, obiteljske i društvene prakse, što mu omogućuje primjenu.

Zapažanje darovitih pojedinaca i briga o njima seže u daleku prošlost, primjerice u Grčku i Rim. Međutim, znanstveni se interes pojavljuje u drugoj polovici 19. stoljeća u čemu je predvodnik Francis Galton, zatim početkom 20. stoljeća čini to Alfred Binet i Thödore Simon, da bi taj interes dalje iskazali Lewis Terman, Leta Stetter Hollingwort i Paul Witty koji je prvi naglašavao kako je definicija darovitosti samo na temelju kvocijenta inteligencije preuska. Međutim, u drugoj polovini 20. stoljeća do danas znanstvenici znatno šire shvaćaju darovitost u odnosu na istraživače prethodnih godina. U toj su plejadi znanstvenika, primjerice P. Guilford, J. S. Renzulli, F. Gagné, R. J. Sternberg, Tanenbaum i dr. U Hrvatskoj znanstveni interes počinje 70-ih godina 20. stoljeća, zahvaljujući istraživanjima Ivana Korena, Vladimira Kolesarića, ali i drugih istraživača koji su istraživali pojedine aspekte darovitosti.

Stvaraju se različite implicitne teorije darovitosti koje ovise o pojedinim kulturama s više kriterija kao što su izvrsnost, rijetkost, pokazljivost, produktivnost, vrijednost. Teorijski pristupi darovitosti nastajali su na prihvaćanju spoznaje o tome da je darovitost multidimenzionalni fenomen. Teorijska se shvaćanja definiraju u tzv. četiri vala: darovitost kao opća domena (darovitost je uglavnom određena genetski), specifične domene darovitosti (zagovara se stav da postoji više načina na koje može netko biti darovit), sistemski model (darovitost se shvaća kao sistem) i razvojni pristupi (ne usmjerava se toliko na genetsku komponentu, nego na interakciju unutar-njih i vanjski faktora koji dovode do darovitosti).

Na temelju teorijskih razmatranja danas definicija darovitosti uključuje iznimne sposobnosti i postignuća u različitim područjima, a kao mjera opće darovitosti i dalje

se najčešće koristi kvocijent inteligencije (IQ). Razine darovitosti su: blago daroviti (115-129 IQ), umjereno daroviti (130-144 IQ), visoko daroviti (145-159 IQ), iznimno daroviti (160-179 IQ) i ekstremno daroviti (180+ IQ).

Uvijek je zanimljivo pitanje je li darovitost urođena ili stečena? Općenito svi znanstvenici koji istražuju darovitost slažu se da ona ima genetsku komponentu, ali se još uvijek ne može pouzdano reći u kojem omjeru genetika, odnosno utjecaji okoline utječu na pojavu darovitosti. Dakle, ne mogu se jednostavno odvojiti čimbenici nasljeđa i okoline, nego je važna njihova interakcija od djetetova rođenja.

Autorica navodi neke osobine darovitih kao što su kognitivne osobine (iznadprosječno razumijevanje za svoju dob, bogat rječnik, misle brzo i logično, radoznali su i dr.), socijalnoemocionalne osobine (iznimna osjetljivost, pojam o sebi, socijalni odnosi). Istraživanja pokazuju da su mogući problemi u prilagodbi darovitih kao što su dosada, apatija i frustracije u školi, osjećaj usamljenosti, perfekcionizam, depresivnost.

Briga o darovitim pojedincima traži pravodobnu identifikaciju kako bi se njihovi potencijali u potpunosti razvijali. Za identifikaciju koriste se metode identifikacije, a to su testovi (individualni testovi inteligencije, grupni testovi inteligencije, neverbalni, testovi postignuća), zatim nominacija učitelja, roditelja i vršnjaka.

Odgojno-obrazovni rad s darovitim učenicima traži da se zadovolje njihove posebne potrebe pri čemu valja obrazovni rad primjeriti učenicima različite razine darovitosti (od blago darovitih do ekstremno darovitih). Među pristupima obrazovanju darovitih učenika razvijeno je nekoliko pristupa: akceleracija (prijevremeni upis u školu, preskakanje razreda, akceleracija u nastavnom predmetu, obrazovanje na daljinu), obogaćivanje programa, grupiranje (npr. posebni razredni odjeli, prema postignuću u nekom nastavnom predmetu, unutar razreda).

Autorica, osim toga što prikazuje iskustva o radu hrvatskih škola s darovitima, navodi i desetak modela kurikula (od modela obogaćivanja na razini škole do modela neograničenog talenta), koji mogu biti velika pomoć svakoj školi i svakom učitelju radi zadovoljavanja posebnih potreba darovitih učenika.

Druga središnja tema knjige jest, kako smo spomenuli, fenomen kreativnosti. Definira se pojam kreativnost, razmatra odnos između kreativnosti i darovitosti, glavnim osobinama kreativnih pojedinaca, etapama kreativnog procesa te o preprekama kreativnosti.

Sve definicije kreativnosti uključuju neku formulaciju originalnosti i upotrebljivosti, kao zajednički utjecaj i interakciju između osobe, procesa i okoline, što omogućuje pojedincu ili grupi da stvaraju novi i prikladan ishod. Različite kulture ne shvaćaju uvijek kreativnost na isti način. Dok je u kulturi Zapada naglasak na izne-

nadnim otkrićima nečeg novoga, dotle se u istočnim kulturama kreativnost shvaća postupnim procesom stalnih prilagodbi i poboljšanja.

Važno je pitanje odnosa i povezanosti između darovitosti i kreativnosti. U odgovoru na to pitanje nema suglasnosti među istraživačima; uglavnom se naglašava kako su kreativni pojedinci inteligentniji, „ali taj odnos vrijedi samo do IQ od 120 (Stenberg), a nakon toga „veća inteligencija ne znači i veću kreativnost“ (str. 152). Osim toga, neke teorije kreativnosti pretpostavljaju da je kreativnost nužna da bi se osoba smatrala darovitom.

M. Csikszentmihalyi (1966) osobine eminentnih kreativnih ljudi prikazuje u deset suprotnih osobina: imaju puno energije, ali su često tihi i mirni; inteligentni su, a istovremeno i naivni; zaigrani su, ali i samodisciplinirani; maštoviti su, ali je njihova mašta utemeljena u stvarnosti; istovremenu su ekstrovertirani i introvertirani; istovremeno su skromni i ponosni; imaju sklonost androgenosti (opiru se stereotipima i predrasudama); s jedne strane su tradicionalni i konzervativni, a s druge buntovnici; strastveni su, ali i objektivni; osjetljivi su i otvoreni na patnju i bol, ali istovremeno sposobni za intenzivno uživanje (str. 154-155).

Iako pojedinci pokazuju predispozicije kreativnosti, ipak se ne uspijevaju ostvariti kao kreativne osobe. Tomu su najčešće prepreke: učenje i navike (navike su okovi koji ne dopuštaju raditi drukčije), pravila i tradicija (svaka socijalna grupa ima pravila bez kojih teško funkcionira), kulturalne prepreke (društvo i njegove institucije određuju norme i očekivanja), emocionalne prepreke (ljutnja, strah i anksioznost blokiraju kreativnost).

Razvijeni su različiti instrumenti za mjerenje kreativnosti i svrstavaju se najčešće u četiri skupine: instrumenti usmjereni na proces (usmjereni na specifične kognitivne procese koji vode do kreativnosti, npr. Wallach-Koganov test inteligencije, Torranceov test kreativnog mišljenja i dr.), instrumenti usmjereni na osobu (upitnici samoprocjene, npr. kako razmišljate, inventar kreativnog ponašanja i sl.), instrumenti usmjereni na produkt (na pisanje, umjetnost, glazbu, znanost i dr.), instrumenti usmjereni na okolinu (analiza radne okoline ili mjesta na kojem se kreativnost ostvaruje).

Kada se raspravlja o kreativnosti u obrazovanju, tada se pitamo može li se kreativnost naučiti? Među stručnjacima postoje razlike u odgovoru na to pitanje. Bihevioristi naglašavaju važnost okolinskih čimbenika, istraživanja o ulozi genetskih faktora u kreativnosti ukazuju na slabu ili umjerenu naslijeđenost kreativnosti. „Bez obzira u kojoj mjeri je kreativnost urođena, okolina sigurno ima određenu ulogu u njezinom razvoju i svaka osoba vjerojatno može postati kreativnijom“ (str. 173). Ključno je pitanje kako poticati kreativnost učenika? Kad je riječ o školi, često se javlja mišljenje kako škola ne potiče kreativnost, nego je na neki način ometa. Više je

načina na koje se može poticati kreativnost učenika kao što je primjerice razvijanje svijesti o kreativnosti, kreativnih stavova i kreativnih crta ličnosti i razvijanje kreativnog mišljenja. Jedan od bitnih uvjeta za ostvarivanje tih mogućnosti leži u osobinama učitelja koje potiču, ili ne potiču, kreativnost, a tu se može uvrstiti poticanje učenika na samostalan rad, suradnički stil poučavanja, motiviranje učenika, ozbiljno razmatranje učeničkih prijedloga i dr. Mnogi čimbenici ometaju kreativnost učenika kao što su krut način ocjenjivanja, nefleksibilan kurikulum, nedostatak vremena, negativne reakcije na kreativnost.

Autorica se bavi i područjima od posebnog interesa u obrazovanju darovitih te postavlja više aktualnih pitanja, primjerice koji su glavni problemi darovitih djevojčica, a koji darovitih dječaka (učitelji darovitima češće prepoznaju dječake nego djevojčice); zašto daroviti podbacuju u školskim rezultatima (čemu pridonosi, između ostalog, i mit o tome kako će daroviti ostvariti potencijale bez obzira na povoljne ili nepovoljne uvjete); kako se poimaju daroviti u različitim kulturama (u zapadnoj kulturi naglašava se kognitivni aspekti inteligencije i darovitosti, a u afričkim i azijskim kulturama uz kognitivni naglašava se i socijalni aspekt, a i različiti su pristupi identifikaciji darovitih); kakva je veza između darovitosti i socioekonomskog statusa (manje se broj darovitih učenika identificira koji dolaze iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa); koje osobine trebaju pokazati uspješni učitelji darovitih učenika (osobne i socijalne osobine, razviti posebne strategije i pristupe u poučavanju, intelektualne i kognitivne osobine).

Među okolinskim čimbenicima obitelj je najznačajniji. Rezultati istraživanja pokazali su neke karakteristike koje trebaju posjedovati obitelji darovitih učenika (poticajno obiteljsko okruženje, usmjerenost na dijete, visoka očekivanja u području djetetova interesa, poticanje samostalnosti i odgovornosti, zagovaranje djetetovih obrazovnih potreba, roditeljski stil odgoja). Ističe se i važnost savjetovanja darovitih učenika i njihovih obitelji koje bi trebalo usmjeriti na probleme poput previsokih ili preniskih očekivanja od okoline, osjećaja da su daroviti drukčiji, potrebe za uklapanjem u društvo ili dosada u školi. Pri tome se osobita pozornost pridaje karijernom savjetovanju darovitih učenika koje treba početi već u osnovnoj školi.

Zanimljiva je rasprava o životu darovitih pojedinaca čiji je kvocijent inteligencije iznad 180, a njih ima manje od jedan na milijun ljudi. To su ekstremno daroviti učenici. Najčešći su njihovi problemi: preosjetljivost na vanjske podražaje, usamljenost ili odbačenost od vršnjaka, problemi u školi, namjerno podbacivanje u školi kako bi ih njihovi vršnjaci prihvatili. Obrazovanje ekstremno darovitih može se ostvariti s pomoću nekoliko oblika, npr. akceleracijom, ljetnim programima za darovite, obogaćivanjem programa i mentorstvom.

Što se događa s darovitom djecom kad odrastu? Prema Termanovom istraživanju oni su pokazivali više obilježja, npr. brzo obavljaju poslove, pokazuju visoku radnu energiju, radoznali su, traže izazovnije poslove, visoko su moralni, imaju visoko razvijeno apstraktno mišljenje, ostvaruju visoka postignuća i dr. Osim toga, neki daroviti pojedinci postanu iznimno uspješni, kreativni i vrlo poznati u određenom području. Za njih kažemo da su eminentni (oko 1 % onih za koje se pretpostavlja da su daroviti). Postizanje eminentnosti ovisi o nasljeđu, obilježjima obitelji i obrazovanju.

Profesorica Majda Rijavec napisala je iznimno važnu i znanstveno relevantnu knjigu o fenomenu darovitosti i kreativnosti. Sažet prikaz povijesnog razvoja mišljenja o tim pojmovima, zatim spoznaje o suvremenim shvaćanjima darovitosti i kreativnosti svakako ulazi u korpus onih djela koja značajno obilježavaju psihologijsku i pedagoškijsku literaturu u Hrvatskoj. Svi oni koji se bave djecom i mladima imaju pouzdan izvor za rad u obitelji i školi imajući na umu da se svakodnevno susrećemo s mladim, ali i odraslim osobama, koje imaju potencijal koji je ovisan o stvorenim uvjetima, brizi i odgojno-obrazovnim poticajima.

prof. dr. sc. Vladimir Strugar